

Η ανασυγκρότηση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης μεταπολεμικά. Συγκρίσεις με την Ευρώπη.

Ενότητα 9^η : Η ανασυγκρότηση στη Δυτική Γερμανία

Μαρία Καβάλα
Ιστορικός, μεταδιδακτορική διδάσκουσα
Τμήμα Πολιτικών Επιστημών

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Η ανασυγκρότηση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης μεταπολεμικά. Συγκρίσεις με την Ευρώπη.

Η ανασυγκρότηση στη Δυτική Γερμανία.

Αντιθέσεις και εγγυητές της δημοκρατίας.

Περιεχόμενα ενότητας

---

1. Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Σκοποί ενότητας

- Να γίνει αντιληπτή η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης της Δυτικής Γερμανίας ως προς την ανασυγκρότηση των εβραϊκών κοινοτήτων εκεί και η σημασία της διαφοροποίησης αυτής σε σχέση με το κράτος του Ισραήλ και τις σχέσεις του με τον ευρωπαϊκό χώρο, τη στιγμή που η Δυτική Γερμανία εξελίσσεται στο προπύργιο της Δυτικής Ευρώπης απέναντι στον κομμουνισμό.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Στην ενότητα αυτή θα παρακολουθήσουμε με τη βοήθεια του άρθρου του Anthony Kauders, την ιστορία του εβραϊσμού της Δυτικής Γερμανίας χρησιμοποιώντας ως κατευθυντήρια γραμμή την έννοια της ενοχής. Οι Εβραίοι που επέστρεψαν και παρέμειναν εκεί:

- Αισθάνονταν ένοχοι που συνέχισαν να ζουν σε αυτήν και μέσα από αυτό το πρίσμα εξηγούνται πολλά από τα χαρακτηριστικά του εβραϊσμού στη Δυτική Γερμανία το διάστημα 1945-1989:
- Ιδίως στην οικονομική δομή
- Στους ιδιαίτερα στενούς δεσμούς με το Ισραήλ
- Στην ανησυχία τους για τον εκδημοκρατισμό της Γερμανίας
- Στις δυνατότητες εξουσίας
- Στην κοινοτική ζωή

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- ❖ Οι Εβραίοι της Δυτικής Γερμανίας κατοικούσαν σε μια χώρα καταραμένη μεταξύ των Εβραίων σε όλο τον κόσμο.
- ❖ Ωστόσο, οι ατομικές ιστορίες τους δεν είχαν τόση σημασία σε έναν κόσμο που μετά το Ολοκαύτωμα απαιτούσε μια μορφή συναίνεσης όχι μόνο σε σχέση με το Ισραήλ, αλλά και σε σχέση με τη Γερμανία.
- ❖ Οι Εβραίοι στο Άουγκσμπουργκ, το Αμβούργο ή την Κολωνία δεν επιθυμούσαν να αντιμετωπίζονται ως «διαφωνούντες» στην πρώτη θέση.
- ❖ Είχαν εσωτερικεύσει την ευρέως διαδεδομένη άποψη ότι το Ισραήλ ήταν η νέα πατρίδα των Εβραίων, και έπρεπε να βρουν τρόπους για να συνδυάσουν αυτήν τη συναισθηματική αλήθεια με την πραγματικότητα της φυσικής παρουσίας τους στο Άουγκσμπουργκ, το Αμβούργο ή την Κολωνία.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Πρώτον, αναγκάστηκαν να αντιμετωπίσουν τα συναισθήματα ενοχής για τη ζωή σε λάθος χώρα.
- Δεύτερον, είχαν να αντιμετωπίσουν τους Εβραίους στο Ισραήλ και αλλού που τους θύμιζαν αυτήν την παραβίαση.
- Τρίτον, αναγκάστηκαν να αντιμετωπίσουν συναισθηματικά την επισφαλή κατάστασή τους.
- Τέταρτον, αισθάνθηκαν την υποχρέωση να διαμορφώσουν δικαιολογίες που θα κατευνάσουν τη δική τους ενοχή, θα καθησυχάσουν τους Εβραίους επικριτές τους, και θα διεκδικήσουν σεβασμό στο εσωτερικό και στο εξωτερικό της χώρας.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Σήμερα είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς την πίεση που ασκήθηκε στους Εβραίους στη Γερμανία μετά το 1945. Συγγενείς στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι πολιτικοί στο Ισραήλ, σχολιαστές σε όλο τον εβραϊκό κόσμο.
- Όλοι θεωρούσαν μια εβραϊκή παρουσία σε γερμανικό έδαφος ως ανεξήγητη, στην καλύτερη περίπτωση και στη χειρότερη ως βέβηλη.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Το σχόλιο της Hannah Arendt για την Gertrud Jaspers, την εβραία σύζυγο του διάσημου φιλοσόφου της Χαϊδελβέργης, ήταν ένα συγκρατημένο παράδειγμα αυτής της πανταχού παρούσας προσέγγισης για την εβραϊκή ζωή στη μετά το Ολοκαύτωμα Γερμανία:

«Πώς μπορεί κανείς πραγματικά να ζήσει εκεί ως Εβραίος, σε ένα περιβάλλον όπου δεν κρίνεται απαραίτητο να μιλήσουμε για «το πρόβλημά μας», το οποίο σήμερα σημαίνει τους νεκρούς μας».

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Λιγότερο συγκρατημένες απόψεις αφθονούσαν, και κυμαίνονταν από εκκλήσεις από τα μέλη της Κνεσέτ (του εβραϊκού κοινοβουλίου) για μποϊκοτάζ της εβραϊκής κοινότητας της Γερμανίας μέχρι το αίτημα του εκδότη Gershom Schocken (Haaretz) το εβραϊκό κράτος να διαχωριστεί από τους Εβραίους της Γερμανίας.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Ωστόσο, αυτό που ήταν ασυνήθιστο για την εβραϊκή οικονομική ζωή στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία δεν ήταν η σιωνιστική κριτική: ότι οι Εβραίοι στη Γερμανία ήταν «κακοί Εβραίοι» επειδή είχαν τα χρήματα μόνο στο μυαλό τους.
- Αντιθέτως, οι Εβραίοι στη Δυτική Γερμανία πίστευαν ότι ήταν «καλοί Εβραίοι» επειδή είχαν μόνο τα χρήματα στο μυαλό τους.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Με άλλα λόγια, η έμφαση στα χρήματα επέτρεψε σε πολλούς Εβραίους να ισχυρίζονται ότι δεν έχουν συναισθηματικούς δεσμούς με τη χώρα, ότι, εκτός από τα χρήματα, τίποτε δεν τους συνέδεε με την προσωρινή κατοικία τους.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Την πρώτη δεκαετία φαίνεται ότι οι περισσότεροι Εβραίοι είδαν το μέλλον τους αλλού:

- Πολλοί προτίμησαν να νοικιάσουν παρά να αγοράσουν ακίνητη περιουσία.
- Πολλοί ασχολήθηκαν με επιχειρήσεις εισαγωγών-εξαγωγών αντί με θέσεις εργασίας στον τομέα των δημοσίων υπηρεσιών.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Καταστήματα που θα μπορούσαν να πωληθούν γρήγορα και επαγγέλματα που θα μπορούσαν να ασκηθούν αλλού προτιμούνταν από επαγγέλματα που ενδεχομένως απέκλειαν τη μετανάστευση.
- Η ρευστότητα των χρημάτων, πίστευαν ότι θα τους δώσει τη δυνατότητα να έχουν τον έλεγχο του πεπρωμένου τους.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Οι περισσότεροι Γερμανοί Εβραίοι ενώθηκαν στην πεποίθηση ότι η Γερμανία δεν τους προσέφερε ένα συναισθηματικό Heimat (σπίτι, πατρίδα) ούτε μια αίσθηση ασφάλειας.
- Ως αποτέλεσμα, το Ισραήλ ήρθε για να ωθήσει στη διαμόρφωση μια κύριας ταυτότητας ή μιας θεωρητικής ταυτότητας.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Οι Εβραίοι επικεφαλείς επανειλημμένα ισχυρίστηκαν ότι οι ίδιοι ήταν απαραίτητοι στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία ως μεσολαβητές μεταξύ της Γερμανίας και του Ισραήλ.
- Ο Καρλ Μαρξ (συνονόματος απλώς του φιλόσοφου Καρλ Μαρξ), αρχισυντάκτης και ιδιοκτήτης του *Allgemeine Wochenzeitung der Juden in Deutschland*, ανήκε στους πιο ενεργούς υποστηρικτές αυτής της στάσης.
- Το 1957 έστειλε μια μαχητική επιστολή προς ιδρύματα και οργανισμούς της εβραϊκής κοινότητας σε ολόκληρη την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία, υποστηρίζοντας ότι «ολόκληρη η εβραϊκή κοινότητα στη Γερμανία, με λίγες μόνο εξαιρέσεις» είχε αποδείξει την αφοσίωσή της στο Ισραήλ και ότι συνέχιζαν να είναι πρόθυμοι «να κάνουν τα πάντα για το Ισραήλ».

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Ωστόσο, οι διεθνείς σιωνιστικοί κύκλοι είχαν αντίθετη άποψη. Η Παγκόσμια Σιωνιστική Οργάνωση, ειδικότερα, είχε αρνηθεί να δεχθεί την ZOD (Zionist Organization in Germany) στους κόλπους της, δείχνοντας έτσι ότι δεν ήταν έτοιμη να πάρει στα σοβαρά το γερμανικό σιωνισμό.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Η αρνητική αυτή στάση φαίνεται ότι έπαιξε ένα ρόλο ώστε ο Μαρξ και άλλοι Γερμανοεβραίοι να συμμετάσχουν σε ακόμη περισσότερο φιλο-ισραηλινές δραστηριότητες, αυτήν τη φορά στο οικονομικό πεδίο.
- Όταν η οικονομική κατάσταση των εβραϊκών κοινοτήτων της Δυτικής Γερμανίας βελτιώθηκε στη δεκαετία του 1960, η οικονομική βοήθεια προς το Ισραήλ ακολούθησε ως κάτι το αυτονόητο.
- Ακόμη και χωρίς εξωτερική πίεση, οι Εβραίοι στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία βοήθησαν το νεαρό κράτος, αν μη τι άλλο επειδή το Ισραήλ είχε πληγεί από σοβαρή οικονομική αναταραχή κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Ο γενικός γραμματέας του Εβραϊκού Συμβουλίου της Γερμανίας, Hendrik Van Dam δεν δίστασε, τον Αύγουστο του 1967 να δημοσιεύσει πίνακες με τη συνεισφορά των Γερμανών Εβραίων συγκριτικά με άλλων.
- Ο στόχος ήταν διπλός: οι Εβραίοι του εξωτερικού αλλά και η άσκηση πίεσης σε αυτούς του εσωτερικού.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Ασκήθηκε πίεση με δύο τρόπους. Κατά το πρώτο στάδιο, λειτουργοί και ακτιβιστές σιωνιστικών οργανώσεων προσέγγιζαν ατομικά τα μέλη με αίτημα να συνεισφέρουν οικονομικά.
- Το δεύτερο στάδιο ήταν η συνέχεια του πρώτου, όταν τα μέλη της κοινότητας αρνούσαν να υποκύψουν στην πίεση. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι υπάλληλοι ενημέρωναν την υπόλοιπη κοινότητα και την καλούσαν να περιθωριοποιήσει «το δράστη».

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Η έγνοια για την ευημερία του Ισραήλ ήταν καθοριστικής σημασίας.
- Οι Εβραίοι στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να αποδείξουν σαφώς την υποστήριξή τους προς το εβραϊκό κράτος.
- Δεν δίσταζαν να απομονώσουν εκείνους που παραβίαζαν αυτήν τη συμπεριφορά.
- Ωστόσο, οι περισσότεροι Ισραηλινοί αγνοούσαν όλες αυτές τις διαφορές και τις προσπάθειες και παρέμεναν εχθρικοί προς την ιδέα της εβραϊκής ζωής στη Γερμανία.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Εκτός από τη διαμεσολάβηση ανάμεσα σε Γερμανία και Ισραήλ και την οικονομική στήριξη του Ισραήλ, ο άλλος λόγος ύπαρξης για τους Εβραίους στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία ήταν: να επιβλέπουν τον εκδημοκρατισμό της Δυτικής Γερμανίας.

Το επιχείρημα αυτό διαμορφώθηκε σταδιακά και η γένεση του οφείλει πολλά στις συνεχιζόμενες καταγγελίες από το Ισραήλ και τον υπόλοιπο εβραϊκό κόσμο για την έλλειψη δημοκρατίας στη Γερμανία.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Οι Εβραίοι της Γερμανίας προσπαθώντας να διασφαλίσουν ότι ο εκδημοκρατισμός είναι προσπάθεια παράλληλη με τον αγώνα ενάντια στην προκατάληψη, τελικά άλλαζαν οι ίδιοι.

Κατά τη διαδικασία της εμπλοκής τους με το ναζιστικό παρελθόν και το μετά-ναζιστικό παρόν της Γερμανίας, πολλοί από αυτούς ταυτίστηκαν με έναν ρόλο που αποδείχθηκε πολύ συναρπαστικός για να τον απορρίψουν, δηλαδή του εγγυητή της δημοκρατίας στη δυτική Γερμανία.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Ο Καρλ Μαρξ (ο δημοσιογράφος), μάλιστα, υπερασπιζόταν τη γερμανική κοινωνία απέναντι στην κατηγορία ότι «η βαρβαρότητα ήταν ενδημική» και ότι δεν υπήρχε περιθώριο βελτίωσης.
- Οι Εβραίοι της Γερμανίας όλο και περισσότερο αναγκάζονταν να αξιολογήσουν την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία και τους πολίτες της σε απάντηση στην αδυσώπητη κριτική από το εξωτερικό. Και αυτό με τη σειρά του παράγαγε αποτελέσματα που δεν είχαν αναγκαστικά προβλεφθεί.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Εκπρόσωποι της Εβραϊκής κοινότητας στη Γερμανία υποστήριξαν από την πρώτη στιγμή την περίφημη δήλωση του John McCloy (τραπεζίτης, διορισμένος από τις ΗΠΑ ως ανώτερος επίτροπος) του 1949, ότι οι Εβραίοι έπρεπε να γίνουν δεκτοί παντού ως ισότιμοι πολίτες, ώστε κάθε λαός να αντέξει στη δοκιμασία της δημοκρατίας.
- Οι φιλελεύθερες δημοκρατικές αξίες συνεπάγονταν το συμβολικό δεσμό ανάμεσα στα ανθρώπινα δικαιώματα, τη μνήμη των παραβιάσεων αυτών (του Ολοκαυτώματος), και μια υγιή δημοκρατία.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Αυτή η προσέγγιση αρχικά αναφερόταν μόνο στο πώς οι Γερμανοί έπρεπε να δράσουν, αργότερα όμως άρχισαν να ορίζουν το σκεπτικό για την εβραϊκή ύπαρξη στη Γερμανία.
- Αν το 19^ο αιώνα πολλοί Εβραίοι είχαν αντιληφθεί τη σχέση μεταξύ της ευημερίας τους και την επιτυχία της φιλελεύθερης δημοκρατίας, μετά το 1945 εξέχοντες Εβραίοι αντιλαμβάνονταν μια σύνδεση μεταξύ της ίδιας της ταυτότητας τους και την επιτυχία της δημοκρατίας στη Δυτική Γερμανία. (Werner Nachmann, Heinz Galinski, David Ginsburg).

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Οι νεότεροι Εβραίοι της δεκαετίας του 1970 μπορεί να διαχώρισαν τη θέση τους από τους Nachmann, Galinski ή Ginsburg, αλλά οικειοποιήθηκαν το δημοκρατικό ιδεώδες στις συζητήσεις τους για το Ισραήλ και τον υπόλοιπο κόσμο.

Ένα κλασικό παράδειγμα αυτής της υπόθεσης μπορεί να βρεθεί στο πρώτο editorial της *Βαβυλώνας*, του εβραϊκού περιοδικού των Susan Heenen-Wolff, Getrud Koch, Cilly Kugelmann, και Martin Löw-Beer.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Εικόνα 1: Babylon

- *«Εκπροσωπούμε μια θρησκευτική/κοινωνική/εθνοτική μειονότητα, αλλά θέλουμε να ακουστούμε, ως διανοούμενοι του κόσμου που ξεπερνούν την προέλευσή τους χωρίς να την αρνούνται».*

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

- Πλησιάζοντας προς τη δεκαετία του '70 παρατηρούμε το χάσμα που αρχίζει να δημιουργείται ανάμεσα στις παλαιότερες και τις νεότερες γενιές των Γερμανοεβραίων.
- Στα τέλη του 1970, το Κεντρικό Συμβούλιο διαμόρφωσε μια ειδική επιτροπή για θέματα νεολαίας.
- Η πρώτη τέτοια συνάντηση έγινε το Δεκέμβριο του 1971. Παρά το γεγονός ότι η επιτροπή συζήτησε ευαίσθητα θέματα, όπως η οι μεικτοί γάμοι ή ο Σιωνισμός με μεγάλη διαφάνεια και αφοσίωση, η επικοινωνία με τους δύο ραβίνους και τους υπαλλήλους αποδείχθηκε δύσκολη.
- Από το 1977 και μετά, τα συνέδρια Νεολαίας και Πολιτισμού (Jugend - und kulturtage) αντικατέστησαν τις συνεδριάσεις της επιτροπής.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Ο πόλεμος του Λιβάνου το 1982 ήταν η αφορμή για μια περαιτέρω ριζοσπαστικοποίηση των νέων στις εβραϊκές κοινότητες της Γερμανίας.

Διανοούμενοι από το χώρο των Εβραίων άρχισαν να ασκούν κριτική στην πολιτική του Ισραήλ με την ελπίδα ότι η στρατιωτική νίκη του Ισραήλ δεν θα οδηγήσει σε ψυχολογική ήττα των Παλαιστινίων, και κάλεσε όλους να στηρίξουν την αντίσταση της PLO στα Κατεχόμενα Εδάφη.

Επιπλέον καταδίκασαν τον ισραηλινό στρατό για τις "δράσεις πογκρόμ" και σύγκριναν τις σφαγές της Σάμπρα και Σατίλα με τη δολοφονία δεκάδων χιλιάδων Εβραίων της Ουκρανίας στο Μπάμπι Γιαρ.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Αν και η κριτική του Ισραήλ αντανάκλούσε αρχικά την επιθυμία της δεύτερης γενιάς να χειραφετηθεί από την πρώτη, το περιεχόμενο της κριτικής έδειχνε τι θα ακολουθούσε: όλο και περισσότεροι Εβραίοι θα αγνοήσουν το Zentralrat, θα διαχωρίσουν τον εαυτό τους από τους επίσημους αντιπροσώπους τους.

Το αποκορύφωμα αυτής της τάσης μπορεί να δει κανείς σήμερα, όπου η Πρόεδρος του Κεντρικού Συμβουλίου, Charlotte Knobloch, καταφεύγει σε μια ξύλινη γλώσσα που παράξενα θυμίζει τη δεκαετία του 1970 και δεν αφορά στις ανησυχίες των νέων μεταναστών.

Ο εβραϊσμός της Δυτικής Γερμανίας μεταπολεμικά

Η ενοχή των πρώτων μεταπολεμικών χρόνων δεν είναι πλέον η κινητήρια δύναμη στην εβραϊκή ζωή - οι περισσότεροι Εβραίοι θεωρούν πατρίδα τους τη Γερμανία -, αντίστοιχα το Zentralrat έχει χάσει ένα μεγάλο μέρος του λόγου ύπαρξής του.

Ο πλουραλισμός είχε αναθρέψει μια νέα γενιά Εβραίων, των οποίων τα συμφέροντα ήταν πολύ διαφορετικά πια από εκείνα των μελών μιας γενιάς που ακόμα βρίσκεται στη μέση ενός κόσμου μετά το Ολοκαύτωμα.

Βιβλιογραφία

- Kauders Anthony D., «West German Jewry: Guilt, Power and Pluralism» in *Quest. Issues in Contemporary Jewish History*. Journal of Fondazione CDEC, n.1 April 2010 *url*: www.quest-cdecjournal.it/focus.php?id=192.
- Bodemann Michael, *A Jewish Family in Germany Today. An Intimate Portrait* (Durham: Duke University Press, 2005), 8.
- Bodemann Michael, *In den Wogen der Erinnerung. Jüdische Existenz in Deutschland* (Munich: DTV, 2002), 128.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων

- Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:
- Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες
- Εικόνα 1: Copyright, Τεύχος 9 του *Babylon*, 1991. Πηγή:
www.neuekritik.de/zeitschriften/babylon/titel/78-BABYLON_9.html

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Μαρία Καβάλα. «Η ανασυγκρότηση της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης μεταπολεμικά. Συγκρίσεις με την Ευρώπη. Η ανασυγκρότηση της Δυτικής Γερμανίας.».
Έκδοση: 1.0. Θεσσαλονίκη 2014. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:
<http://eclass.auth.gr/courses/OCRS352/>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Τέλος ενότητας

Επεξεργασία: Μαρία Ραμματά
Θεσσαλονίκη, εαρινό εξάμηνο, 2014-2015

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Σημειώματα

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

